

УДК 1:27-31

DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.42.9>

ГЕНЕЗА СОТЕРІОЛОГІЧНИХ ІДЕЙ ЛЮТЕРАНСЬКОЇ ТЕОЛОГІЇ

Василь Лавренюк

*Житомирський державний університет імені Івана Франка,
історичний факультет, кафедра філософії та політології
вул. Велика Бердичівська, 40, 10002, м. Житомир, Україна*

У статті розкрито процес формування та розвитку основних сотеріологічних ідей у лютеранській теології, які претендують на звання світоглядного імперативу Лютеранської конфесії, що обумовлює їх теоретичний аналіз як однієї із категорій релігієзнавства. На основі релігієзнавчо-методологічних принципів розглянуто питання візії лютеранської сотеріології, яка була репрезентована у вигляді окремих ідей та систематизованих концепцій у процесах духовного впливу на лютеранську теологію в цілому, а також конкретизовано на христологію та есхатологію. Проведено аналіз впливу тогочасних соціальних та політичних умов на генезу лютеранської сотеріології та теології в цілому та інкорпорації ідей та концептів, що пов'язані з даними аспектами світоустрою.

Особлива увага у дослідженні сконцентрована на розкритті феномену головної сотеріологічної доктрини лютеранства – «виправдання вірою» в межах філософсько-релігієзнавчої та теологічної думки. Важливою складовою цього напрямку є обґрунтування особливостей формування лютеранської теології як реакційної відповіді на незадоволення народних мас релігійною політикою Католицької Церкви, а саме відходом від біблійного розуміння сотеріологічних концепцій на користь тих концепцій, що допоможуть збагатитися. Відзначено, що велику роль у появі та розвитку імперативних рис сотеріології лютеранського вчення відіграє особистий духовний досвід як Мартіна Лютера, так і його наступника Філіппа Меланхтона.

Представлено та проаналізовано основні етапи трансформації сотеріологічних ідей лютеранського віровчення на основі основних віросповідних документів конфесії, а саме «95 тез», «Аугсбурзьке сповідання», «Апологія Аугсбурзького сповідання», «Шмалькальдські артикули», «Формула Згоди», які входять до основоположного збірника конфесійних документів Лютеранства «Книга Згоди». Досліджено особливості проявів та проблематику основних теологічних диспутів між прихильниками ідей Лютера та Меланхтона. Підсумовано, що саме нерозуміння вірянами основних концепцій «виправдання вірою» та Божої праведності, неправильне трактування ролі благочестивих вчинків та проблематика співвідношення праведності та двох сутностей Ісуса Христа призвела до розколу лютеранської течії на деякий час.

Ключові слова: богослов'я, сотеріологія, Реформація, лютеранство, виправдання, праведність, спасіння.

Постановка проблеми та ступінь наукової розробленості. Сотеріологія займає центральне місце серед всіх християнських доктрин і є невід'ємним елементом християнської триадології, христології, есхатології та антропології. Якщо розглядати саму християнську сотеріологію, то чільні місця в ній посідають доктрини про спасіння, Божу благодать та відкуплення як рятівний вчинок Ісуса Христа через жертвенну смерть на хресті та воскресіння.

В даному контексті особливу увагу варто приділити сотеріологічним ідеям, які були сформовані Мартіном Лютером та в майбутньому стали основними доктринами теології Лютеранської протестантської течії. Саме доктрина про «виправдання вірою» та концепція про «Божу благодать», в яку Лютер вдихнув нове життя, стали фундаментом для формування нових як сотеріологічних, так і в цілому теологічних концепцій, що у свою чергу стало підґрунтям для появи нових протестантських течій.

Концептуальне осмислення основних рис лютеранської сотеріології та її трансформацій протягом всього часу існування даної протестантської течії дає змогу зрозуміти не лише соціальні, економічні та політичні явища, що впливали на формування основних теологічних ідей Протестантизму, а й зрозуміти чому саме ці процеси стартували та як вплинули на загальне християнське вчення.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю чіткого представлення цілісної багатогранної релігійної картини генезису та трансформації сотеріологічних доктрин у Протестантизмі. Без концептуального осмислення лютеранської сотеріології практично не можливо прийти до розуміння причин появи нових концептів та ідей про спасіння у інших протестантських течіях.

Метою дослідження є аналіз причин появи та трансформацій основних сотеріологічних концепцій лютеранства та виокремлення засадничих рис даних доктрин, дослідження їх впливу на формування нових сотеріологічних ідей в інших течіях Протестантизму.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Історіографія по проблемі формування та розвитку лютеранської сотеріологічної доктрини є досить мізерною через майже відсутність великих фундаментальних праць саме з окресленої тематики. Детальне дослідження праць вітчизняних та іноземних науковців показало, що дослідження даної проблематики завжди відбувалося в контексті наукових пошуків в інших галузях теології, а саме христології чи есхатології.

Найбільш ґрунтовні дослідження з даної тематики, але все таки в контексті вивчення інших проблематик, можна зустріти у працях таких відомих українських релігієзнавців та теологів як В. Докаш, О. Соколовський, М. Бабій, А. Колодний, О. Шепетяк та інших. Щодо іноземних досліджень, то над даною проблематикою працювали такі науковці як Р. Бейтон, Г. Хілленбранд, А. Маграт, Б. Хегглунд та інші.

Дуже важливим для детального дослідження всіх процесів та першопричин формування та подальшої еволюції лютеранської сотеріології є дослідження основних теологічних праць Мартіна Лютера та Філіппа Меланхтона, а також ряду ключових для всієї лютеранської теології релігійних документів таких як «Аугсбурзьке сповідання», «Апология Аугсбурзького сповідання», «Шмалькальденські артикули» та «Формула згоди», що входять до основоположного збірника фундаментальних для лютеранського вчення релігійних творів – «Книги Згоди».

Дискусія та результати. Лютеранство вважається однією з найперших протестантських течій. Саме її засновнику Мартіну Лютеру (1483–1546) приписується початок Реформації на німецьких землях у XVI столітті, яка згодом поширилася Європою. Тобто, дану течію можна вважати підґрунтям для подальшого формування інших протестантських течій, а її теологічні доктрини, сотеріологічні зокрема – основою для формування та генези нових теологічних ідей та концепцій у період Реформації. Саме тому дослідження сотеріологічної доктрини лютеранства є важливим не тільки для розуміння явища Протестантизму та Реформації, а й взагалі самого механізму «спасіння» на початку існування протестантських течій.

Заснування даної християнської течії науковці датують 1517 роком, коли Лютер за легендою 31 жовтня прибив до дверей Церкви Всіх Святих у Віттенберзі свої «95 тез» – протест проти тогочасного церковного устрою та норівів духовенства. Дана версія перебігу подій, яка вже утвердилася як один із основних стовпів історії лютеранської церкви, є предметом дискусій навіть в наш час. Версія про прибиття тез ґрунтується на твердженнях соратника Лютера Філіппа Меланхтона та підтримується деякими сучасними істориками, наприклад, такими як Роланд Бейтон [1]. З іншого боку, ряд істориків вважає, що

Мартіна Лютера на той час взагалі не було у Віттенберзі. За даною версією, 31 жовтня 1517 року Мартін Лютер, що на той час був католицьким священиком, написав листа до свого єпископа Альбрехта фон Бранденбурга, в якому протестував проти продажу індульгенцій, тобто, офіційних церковних документів, які звільняли покупця від покарання за певні гріхи в майбутньому. Свій лист він доповнив копією власної статті під назвою «Диспут про силу та дієвість індульгенцій», яка пізніше стала відомою саме як «95 тез». На думку історика Ганса Хіллебранда, Лютер спочатку не хотів ставати у протистояння з Католицькою Церквою, а лише хотів подискутувати стосовно правильності даної церковної практики. Хоча, з іншого боку, деякі тези є досить провокативними стосовно тогочасного Папи Лева X. Наприклад, в тезі 86 Лютер критикує політику Папи стосовно збирання коштів з народу на будівництво храмів, стверджуючі, що Папа володіє «більшими багатствами, ніж у Красса», але, замість використання своїх коштів, продовжують збирати гроші з бідних вірян [3]. Але реакція тогочасної католицької верхівки на статтю Мартіна Лютера та підтримка народних мас, які мали з січня 1518 року можливість ознайомитися з «95 тезами» завдяки їх перекладу на німецьку мову, переконали його в застарілості та невідповідності доктрин існуючої на той час Католицької Церкви, на його думку, викладеним у Святому Писанні.

Головною доктриною лютеранства є «виправдання вірою» – віра у те, що спасіння вірянина можливе лише через благодать та віру у жертвенну смерть Ісуса Христа на хресті. У своїх працях Мартін Лютер писав, що вчення про «виправдання вірою» є «єдиною та твердою скелею», а також «головною статтею всього християнського вчення, яка включає до себе розуміння всього благочестя». Сам термін «виправдання» походить від латинського слова «*justitia*» – праведність, тобто дотримання аспектів віровчення, або хороші відносини з Богом. Аналізуючи богословські тексти Мартіна Лютера про концепцію «виправдання вірою» можна виділити три основоположні тези, які виражають головну сутність даної доктрини.

По-перше, віра являє собою особистісну категорію. Тобто, для виправдання вірою не достатньо вірити історичність подій Святого Писання. Головним для спасіння є віра в те, що Ісус Христос жив та прийняв Свою смерть на хресті «*pro nobis*», тобто, «заради нас». У своїх творах Лютер акцентував увагу на розумінні вірянином того, що повинне бути отождоження як історичного образу Христа, тобто з Євангелія, так і особистісного розуміння Його жертви заради самого ж вірянина. Він стверджував, що «єдина віра, яка заслуговує називатися християнською, зводиться до наступного: ви беззавітно вірите в те, що Христос був Таким не для Петра та святих, а заради вас самих більше, ніж заради когось іншого».

По-друге, віра – це повна упевненість у тому, що всі обіцянки дані Богом людям здійсняться у майбутньому. Лютер стверджує, що віра являє собою «*fiducia*», тобто, «довіру». Вірянин повинен не лише бути впевнений у істинності своєї віри, а й бути готовим всеціло жити за її нормами та покладатися на віру у всіх життєвих ситуаціях. Для кращого розуміння Мартін Лютер приводить аналогію з кораблем, за якою варто не лише вірити в те, що він існує, а й піднятися на його борт та повністю довіритися. На думку Лютера, основну цінність має не сила віри, а сила та надійність Бога.

По-третє, віра є єдиним способом з'єднатися з Ісусом Христом. У своїй праці «Свобода християнина», що була написана у 1520 році, Мартін Лютер стверджує, що «віра приєднує душу до Христа, як наречена приєднується до свого нареченого». У підтвердження своєї думки він приводить фрагмент з послання апостола Павла до Ефесян 5:31-32: «Тим то покине чоловік свого батька і свою матір, і пристане до жінки, і вони обоє будуть одне тіло. Це велика тайна, а я говорю про Христа і Церкву». Виходячи з цього, Лютер стверджує, що

віра являє собою «обручку» як підтвердження взаємних обов'язків та союзу між вірянином та Ісусом Христом.

Варто відзначити, що формування та подальший розвиток сотеріологічних ідей майбутньої протестантської течії були тісно пов'язані з особистим релігійним досвідом Мартіна Лютера. З 1501 по 1505 рік Лютер навчався в Ерфуртському університеті, в якому на той час великого поширення отримали теологічні ідеї «*via moderna*», або «сучасний шлях», за якою спасіння залежить від самої людини. Із його творів можна зрозуміти, що він на той час досить високо оцінив дані ідеї. Після закінчення університету він вступив до ерфуртського августинського монастирю, де вивчав богослів'я, яке викладалося прихильниками «*via moderna*». У 1507 році Лютера було посвячено у священника Римо-Католицької Церкви. З 1508 року він стає викладачем Віттенберзького університету, а з 1511 року Лютер починає читати лекції по Книгам Біблії, а саме Псалмам, Посланням до Римлян, Євреїв та Галатів. До наших днів збереглися численні версії текстів його лекцій, за якими можна прослідкувати трансформацію саме сотеріологічних переконань Лютера. Так, на початку своєї богословської кар'єри Мартін Лютер був великим прихильником сотеріологічних концепцій «*via moderna*» [2], що особливо видно в текстах його лекцій про Псалми. Але згодом не маючи можливості відповісти собі на деякі питання, що стосуються Божої праведності та спасіння з позиції вчення «сучасного шляху», Лютер все більше приходив до висновку, що позиція Августина є більш вірнішою, тобто, спасіння неможливе без Божого втручання. Таким чином особисті духовні пошуки Мартіна Лютера стали основою для майбутньої лютеранської теології, в особливій мірі для сотеріологічного питання.

Першими кроками у формуванні доктрини «виправдання вірою» та закладенні повноцінної основи сотеріології майбутньої протестантської течії для Мартіна Лютера стає написання та опублікування його «95 тез». В сотеріологічному аспекті особливу увагу варто приділити тезам з 30 по 58 та з 91 по 95. В них Лютер детально аналізує спасіння через індульгенції та роль каяття в житті вірянина. Так, в тезі 32 він заявляє, що «навіки будуть засуджені зі своїми вчителями ті, хто увірували, що за допомогою відпускних грамот вони знайшли спасіння». В тезах 36 та 37 Мартін Лютер утверджує важливість каяття для спасіння та відкидає рятівну роль індульгенцій для справжніх вірян: «всякий християнин, що істинно розкаявся, отримує повне звільнення від покарання та провини, уготовані йому навіть без індульгенцій»; «кожен справжній християнин, і живий, і мертвий, бере участь у всіх благах Христа і Церкви, даровані йому Богом, навіть без відпускаючих грамот». Завершує свої «95 тез» Лютер проголошенням першочерговості віри у викупні справи Ісуса Христа, наслідуванні Його благих діянь для спасіння віруючого: «слід закликати християн, аби вони з радістю прагнули слідувати за своїм главою Христом через покарання, смерть і пекло»; «і більше уповали через великі утиски увійти на небо, ніж безтурботним спокоєм» [3]. Таким чином Мартін Лютер своєю працею формує основні принципи своєї сотеріологічної доктрини. За реформатором, вірянин може врятуватися лише через свою віру у Бога та жертву Ісуса Христа. Віра є проявом тільки Божої милості, а не особистих дій та досягнень людини. Єдиним авторитетом у питаннях спасіння та віри для вірянина може бути тільки Священне Писання. Тобто, у питанні спасіння вирішальне значення мають лише «особистісні» відносини між Богом та вірянином.

Подальше формування своєї сотеріологічної доктрини Мартін Лютер продовжив у «Аугсбурзькому сповіданні», одному із головних віросповідальних документів лютеранства, який було ухвалено в 1530 році. В даній роботі Лютер прописує виправдання вірою як основний засіб спасіння вірянина. Так, в статті 4 під назвою «Про виправдання» реформатор наголошує на тому, що віруючий не може отримати прощення та виправдання перед Богом

завдяки своїм ділам, а лише завдяки благодаті Божій, «через віру, коли віримо, що Христос страждав за нас, і що заради Його, наші гріхи прощено, і нам дано праведність, і вічне життя...». Саме першочерговість віри над діями у питанні спасіння являлася основним предметом критики віровчення Лютера її противниками. Свою позицію він аргументує у статті 20 під назвою «Про віру та добрі діла». Мартін Лютер стверджує, що віра у те, що спасіння можна досягнути благими справами, є зневагою до Христа та Євангелія. У підтвердження своєї позиції він посилається на Святе Писання, а саме на слова апостола Павла: «Бо спасенні ви благодаттю через віру, а не від діл, щоб ніхто не хвалився» (Еф. 2:8-9). Далі Мартін Лютер вказує на те, що добрі справи повинні робитися вірянами, але не варто на них покладатися як на засіб отримання Божої благодаті, адже «лише віра охоплює благодать та прощення гріхів». Реформатор наголошує на тому, що саме віра повинна бути причиною добрих справ, а не бажання майбутнього спасіння чи отримання благодаті. В підтвердження своїх ідей він приводить слова Святого Амвросія про те, що «віра є матір'ю добрих учинків» [4]. Отже, можна стверджувати, що саме в цих двох статтях Мартін Лютер заклав фундамент своєї сотеріологічної концепції, яку можна узагальнити виразом «лише однією вірою».

В подальшому більш докладний виклад вчення про виправдання вірою було здійснено сподвижником Лютера, як його називають, першим системним теологом Реформації Філіппом Меланхтоном (1497–1560) в «Апології Аугсбурзького визнання», відповіді представників лютеранства на критику постулатів «Аугсбурзького визнання» зі сторони Римо-Католицької Церкви. Найважливішим для розуміння ідей про спасіння Меланхтона є 4 артикуль під назвою «Про виправдання». В ньому теолог провів детальний аналіз витоків сотеріологічних принципів лютеранства та католицизму й навіть аргументи на користь правильності постулатів свого віровчення.

Філіпп Меланхтон починає свій аналіз з того, що констатує повне незрозуміння противниками лютеранства їх основних теологічних засад, найбільше це стосується саме сотеріологічних. Для того, щоб підкреслити позицію лютеранського віросповідання та спростувати закиди опонентів він розділяє Святе Писання на дві принципово відмінні тематики: Закон та обітниця. Закон являє собою Декалог в будь-якому вигляді, а обітниця – обіцянки Христові, а саме про Його прихід, виправдання та вічне життя. Меланхтон стверджує, що Закон, який обрали противники лютеранства, є недостатнім для спасіння. При слідуванні шляхом Закону відкидається духовна сторона віри, тому що на перше місце виходить здійснення діяння з метою отримання благодаті. Тобто, такі елементи як віра в Боже милосердя, жертву Ісуса Христа та інше відходять на другий план, або взагалі відсутні. Меланхтон стверджує, що якщо прийняти вчення католиків про можливість спасіння та виправдання гріхів «справами розуму», то в такому разі ніякої різниці між філософською та християнською праведністю не існує. Теолог критикує концепцію опонентів «*prima gratia*», або «первинна благодать», за якою Ісус Христос через Своє діяння надав людству характерну рису, завдяки якій «ми з більшою готовністю любимо Бога». Таким чином, Христос як Посередник відходить на другий план, а на перший виступає виконання Закону та переконання достатності розумових діянь, без необхідної праведності та істинної любові до Бога, для спасіння душі. Для підтвердження правильності своїх ідей Філіпп Меланхтон приводить фрагмент з твору «*De Natura et Gratia*» Отця Церкви Августина, в якому вказується що якщо природних здібностей в купі з свободою волі достатньо як для пізнання життя, так і для його праведності, то в такому разі Христос помер марно, а Його жертвенна смерть на хресті стає непотрібною та пустою.

Далі теолог акцентує увагу на тому, що варто розділяти віру та праведність перед Законом, бо перше це «боже служіння», яке направлене на отримання благословення, що дарує

Бог, друге ж «боже служіння», за якого людина пропонує Богові свої добрі помисли. В підтвердження цьому, Меланхтон приводить слова апостола Павла з його послання до Римлян 4:16: «Тому, отже, обітниця від віри, що була вона дарована і забезпечена всім нащадкам, не тільки тим, що з закону, але й тим, що з віри Авраама, який є батько нам усім».

Також Філіпп Меланхтон показує, що термін «виправдання» має два значення: стати праведним та возродитися і вважатися праведним. Головним в цих двох значеннях є те, що повинно відбутися прощення гріхів, а для цього потрібна лише одна віра. Для підтвердження своєї тези, теолог знову наводить слова Павла з Рим. 3:28: «Бо ми вважаємо, що чоловік оправдується вірою, без діл закону». Меланхтон апелює до того, що закиди католиків стосовно того, що лютерани виключають потрібність Божого Слова та Таїнств для спасіння, є не обгрунтованими, адже раніше вже було сказано, що віра породжується Словом. Також, теолог заявляє, що любов та добрі справи повинні слідувати за вірою, але покладання впевненості лише на них виключається у виправданні, так як прощення гріхів відбувається завдяки одній лиш вірі у Христа. В якості підтвердження Філіпп Меланхтон наводить слова Амвросія із його послання до Іринія, за якими наводиться утвердження, що світ підвладний Його Закону через, те що згідно з заповідями Закону, всі повинні, але все ж таки справами Закону ніхто не виправданій, так як Законом гріх розуміється, але не відпускається. Тобто, виправдання можливе лише за допомогою Крові Христа. В кінці Меланхтон підсумовує, що праведна віра не являється «пустим знанням» та правильніше її називати «*gratia gratum faciens*», тобто, «благодаттю, що робить людину гідною Богові», а любов вже являється наслідком цього [5].

Варто згадати «Шмалькальдські артикулі», які являють собою короткий опис основ лютеранської доктрини, що були написані Мартіном Лютером для зборів Шмалькальдської ліги у 1537 році. В Частині другій, Артикуль II. Про месу Лютер критикує папські традиції проведення мес та взагалі їх доцільності для спасіння, вказуючи на те, що це ідопоклонство, яке помилково вважається потрібним для звільнення людей від гріха, причому іншою людиною, незалежно від її ставлення до Бога. Вона являється людським діянням, спробою людини примиритися з Богом, отримати прощення гріхів, але не за допомогою Ісуса Христа, а церковного служителя. В Частині третій Мартін Лютер стисло описує теологічні засади лютеранства. В сотеріологічному аспекті для нас найцікавішим є Пункт XIII даної частини під назвою «Про виправдання людини перед Богом та про добрі справи». Даний пункт є коротким узагальненням доктрини про «виправдання вірою», в якому Мартін вказує на незмінність його поглядів на праведність, прощення гріхів та помилковість можливості виправдання вчинками [6].

Після смерті Мартіна Лютера у 1546 році, а найбільше після укладення досить принизливого Аугсбурзького інтериму між протестантами та імператором Карлом V у 1548 році, почалися теологічні диспути стосовно різних аспектів лютеранського вчення, зокрема і сотеріології. В подальшому прихильники вчення Лютера через внутрішні чвари на ґрунті віровчення поділилися на два ворогуючі між собою табори – ортодоксальних гнесіолутеран та прокальвіністських меланхтоністів. Перші вважали вчення Мартіна Лютера істинним, що навіть закладено в їх назві, були супротивниками компромісу з католиками. Другі були прихильниками наступника Лютера, Філіппа Меланхтона, були більш м'якішими стосовно католиків та кальвіністів. Також, варто відзначити що меланхтоністи більше уваги загострювали на необхідності добрих справ в якості доказу наявності істинності віри та відійшли від Лютерового детермінізму, тобто, неминучості всіх вчинків, до синергізму – співпраці між Божою та людською волею в питанні навернення на істинний шлях, з переважанням ініціативи першої.

Задля припинення цієї ворожнечі у 1577 році було видано «Формулу Згоди», яка, на думку вчених, є другим по важливості віросповідальним документом у лютеранському вченні. «Формула Згоди» була написана в двох варіантах – скороченому та детальному – шістьма теологами: Якобом Андрее (автор скороченого варіанту), Ніколаусом Зельнеккером, Крістофом Кернером, Давидом Хітреусом та Мартіном Хемніцем.

В сотеріологічному плані нас найбільше цікавлять Пункт III «Про праведність вірою перед Богом» та Пункт IV «Про добрі справи». Автори тексту загострюють увагу на питанні отримання праведності через Христа або через віру, яку Бог дає по благодаті грішникам, яке стало проблемним. Адже, одна сторона вважає, що праведність вірою, являє собою невід'ємною праведністю Бога, яка є Самим Христом, як істинний Син Божий, що живе вірою в обраних і наставляє їх чинити праведно, таким чином являє собою їх праведність. Інша сторона стверджує, що Христос являє собою нашу праведність тільки через наявність Своєї людської природи. Автори «Формули згоди» задля вирішення даної проблеми вказують на твердження родоначальників лютеранської течії, за якими Ісус Христос являється праведністю згідно обох Своїх сутностей.

Далі автори утверджують фундаментальність доктрини «виправдання вірою», зазначеного в «Аугсбурзькому сповіданні», нагадують, що виправдання можливе лише вірою в благодать Христа, а любов та добрі починання є результатом істинної праведності. Також, теологи вказують сім тез, які являються помилковими відносно викладеної вище концепції. Головним мотивом даних тез є неправильне розуміння ролі любові та добрих справ у отриманні виправдання та помилкове трактування самого виправдання як лише духовного оновлення людини, відпущення її гріхів. Далі автори тексту дають розв'язання диспуту про наявність в людині Божої праведності. Вони вказують на те, що хоча й у вірян, які є виправдані Христом та примирені з Богом, Бог Отець, Син та Дух Святий живе вірою, але це не являється праведністю за вірою, тобто, Божою праведністю, але наступає після праведності вірою, яка є прощенням гріхів та прийняттям грішника тільки заради покірності та доброти Христової.

В Пункті «Про добрі справи» автори чільне місце приділяють вирішенню диспуту стосовно необхідності добрих починань для виправдання вірянина. Одна сторона вважає, що добрі справи необхідні як плоди віри, часто використовує тезу, що «ніхто не був врятований без добрих справ». Інша сторона вважає, що добрі починання потрібні, але не для спасіння, а з інших причин. Даний диспут бере початок від розуміння слова «necessitas» – «необхідно», яке одночасно являє собою вічний порядок послуху перед Богом, а також примус, змушування Законом вірянина виконувати добрі справи. В результаті, теологи доходять висновку, що в здійсненні добрих починань як Божої волі чи передбаченого Ним порядку та в добрих справах як примирення у вірі з Богом та оновлення Святим Духом, немає ніякого протиріччя. На їх думку, віра повинна бути «матір'ю» та джерелом тих справ, які є хорошими гідними для Бога, та за які Бог нагородить як в цьому світі, так і в майбутньому. В підтвердження даного висловлювання автори приводять той факт, що апостол Павло у свої творах добрі починання називає «плодами віри» та «плодами Духу» [6].

Висновки. Основою для формування нової протестантської теології та в першу чергу сотеріології, відмінною від католицької, став особистий духовний пошук Мартіна Лютера в аспекті спасіння душі, його розчарування в ідеях течії «*via moderna*» та прихід до розуміння безперспективності католицьких доктрин спасіння та повне незадоволення папською політикою продажу індульгенцій, відпущення гріхів за гроші.

На основі ідей Августина та посланнях апостола Павла Лютер створює свою сотеріологічну доктрину «виправдання вірою» та концепцію про Божу праведність. Вперше

опублікувавши нові ідеї в своїх «95 тезах», реформатор розуміє, що його концепція не лише має багато послідовників серед народу, а претендує на суперництво з католицькою, що відразу викликало негативну реакцію папства, давши Лютеру зрозуміти, що він йде правильним шляхом.

В подальшому головні теологічні аспекти лютеранського вчення було викладено в «Аугсбурзькому визнанні», авторство якої приписується Мартину Лютеру, хоча й свій неоціненний вклад привніс його соратник, майбутній наступник Лютера, Філіпп Меланхтон, автор майбутньої «Апології Аугсбурзького визнання». Саме синтез ідей Лютера та Меланхтона на подальші роки стане фундаментом розвитку як сотеріології лютеранства, так і теології в цілому, але відхід Філіппа від детермінізму до синергізму, перегляд ставлення до ролі добрих справ та близьке знайомство з Жаком Кальвіном призведе до розколу лютеранської конфесії, диспутів стосовно аспектів сотеріологічного вчення течії. Лише після написання «Формули Згоди» теологами з ворогуючих таборів чвари припинилися, але не всі прийняли дане узагальнення основних диспутів та їх вирішення.

Список використаної літератури

1. Bainton, Roland. *Here I Stand: A Life of Martin Luther*. Nashville: Abingdon Press, 1950. P. 79. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.155980> (дата звернення: 30.06.2022).
2. МакГрат А. Богословская мысль Реформации [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://m.tululu.org/bread_51876_1.xhtml (дата звернення: 30.06.2022).
3. Історична правда [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. Київ : Історична правда, 2010–2022. Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2017/09/11/150397> (дата звернення: 29.06.2022).
4. Німецька Євангелічно-Лютеранська Церква України [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. Київ : НСЛЦУ, 2022. Режим доступу: <https://nelcu.org.ua/ausburg-confession> (дата звернення: 25.06.2022).
5. Апологія Аугсбурзького сповідання. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zlahoda.narod.ru/concordia/apology/ap-ch-02-art-04.html> (дата звернення: 29.06.2022).
6. Теологический институт Евангелическо-лютеранской Церкви Ингрии. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20071021072035/http://liber.concordia.ws/> (дата звернення: 30.06.2022).

THE GENESIS OF SOTERIOLOGICAL IDEAS OF LUTHERAN THEOLOGY

Vasyl Lavreniuk

*Zhytomyr Ivan Franko State University, Faculty of History,
Department of Philosophy and Political Science
Velika Berdychivska str., 40, 10002, Zhytomyr, Ukraine*

The article reveals the process of formation and development of the main soteriological ideas in Lutheran theology, which claim the title of worldview imperative of the Lutheran confession, which determines their theoretical analysis as one of the categories of religious studies. On the basis of religious-methodological principles, the issue of the vision of Lutheran soteriology was considered, which was represented in the form of separate ideas and systematized concepts in the processes of spiritual influence on Lutheran theology as a whole, as well as concretized on Christology and eschatology. An analysis of the influence of contemporary social and political conditions on the genesis of Lutheran soteriology and theology as a whole and the incorporation of ideas and concepts related to these aspects of the world system is carried out.

Special attention in the study is focused on revealing the phenomenon of the main soteriological doctrine of Lutheranism – "justification by faith" within the framework of philosophical, religious and theological thought. An important component of this direction is the substantiation of the peculiarities of the formation of Lutheran theology as a reactionary response to the dissatisfaction of the masses with the religious policy of the Catholic Church, namely the departure from the biblical understanding of soteriological concepts in favor of those concepts that will help to enrich. It is noted that the personal spiritual experience of both Martin Luther and his successor Philip Melanchthon played a major role in the emergence and development of imperative features of the soteriology of Lutheran teaching.

The main stages of the transformation of the soteriological ideas of the Lutheran creed are presented and analyzed on the basis of the main confessional documents of the denomination, namely "95 Theses", "Augsburg Confession", "Apology of the Augsburg Confession", "Smalcald Articles of Martin Luther", "Formula of Concord", which are part of the foundational collection confessional documents of Lutheranism "Book of Concord". Peculiarities of the manifestations and problems of the main theological disputes between supporters of the ideas of Luther and Melanchthon are studied. It was concluded that it was the believers' misunderstanding of the basic concepts of "justification by faith" and God's righteousness, incorrect interpretation of the role of pious deeds, and the problematic relationship between righteousness and the two essences of Jesus Christ that led to the split of the Lutheran current for some time.

Key words: theology, soteriology, Reformation, Lutheranism, justification, righteousness, salvation.